

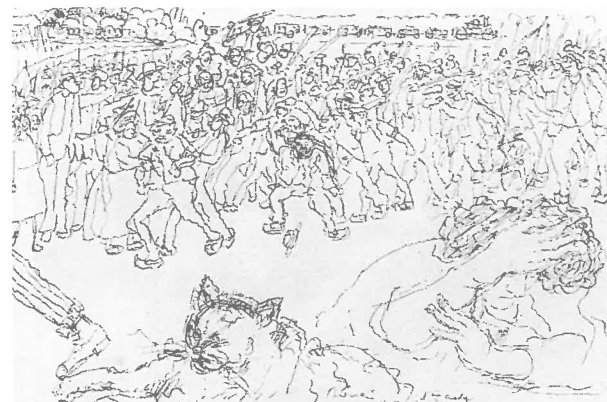
"Megvertetésem története."

A rosszul választott időpont és következményei

Rippl-Rónai és felesége, Lazarine 1910-es párizsi tartózkodásuk után Burgundiába, Issy d'Evêque-be utazott. Meghalt Lazarine húga, több még neveletlen gyermeket hagyva hátra, illetve nehezen küszködő férjére. A gyermektelen Rippl-Rónai házaspár az akkor tíz éves Paris Anellát magához vette, már vele utaztak haza Magyarországra és a továbbiakban sajátjukként gondoskodtak róla.

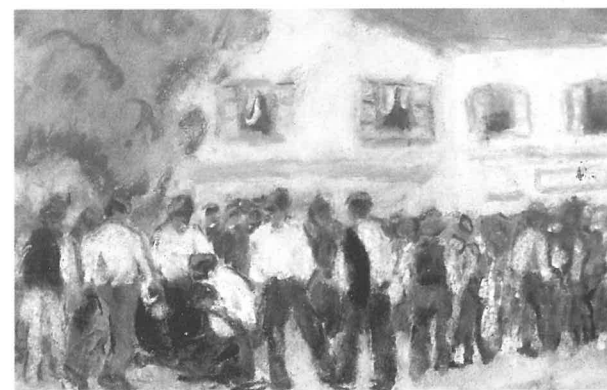
Rippl-Rónaiék legközelebbi útjukat Franciaországba meglepően rosszul időzítették: 1914 júliusára. Az I. világháború előszele már nagyon is borzolta a kedélyeket, hiszen Ferenc Ferdinándot, június 28-án meggyilkolták. Jó lenne megérteni a Rippl- család szempontjait, vajon miért érezték úgy, hogy a történelem kataklizmáján szabad emberként átléphetnek? Mindenesetre Párizsban töltötték a júliust barátokkal találkozással, de Rippl-Rónai a művészi munkáról sem feledkezett meg. Július 25.-én felkerekedtek és leutaztak Anella és Lazarine szűkebb pátriájába, Issy d'Evêque-be. Édesapja és testvérei meglátogatásával örömet akartak szerezni a kislánynak. Július 28-án kitört a háború, amelybe a német hadüzenet következményeként augusztus 3.-án Franciaország is beszállt.

A jóhiszeműség azonban, amivel a család az események menetét kívülállóként figyelte, rövidesen brutális módon vált rettegéssé. Rippl-Rónait sétája során a hírektől felizgatott falusi emberek nem csak idegennek, de rögtön német kémnek nézték, és a nyílt utcán majdnem meglincselték. Rokoni segítség és a megyei alispán mentette meg életét. Ezek az események már későn érlelték meg benne a felismerést, hogy rosszkor van rossz helyen. De hogy milyen mesterien

1. Rippl-Rónai József: "Megvertetésem története".
1914. Magyar Nemzeti Galéria

2. Rippl-Rónai József: Francia katonák. 1914.
Magántulajdon

tudta önmagát és helyzetét felülről látni, hogyan volt képes művészetté szűrni a pánikot, arra remek, önmagát kigúnyoló és a megélt szörnyűségben is elsősorban a motívumot látó rajza, a *Megvertetésem története* a legjobb példa. (1. kép) Műveiben érdemes analizálni a humorhoz való sajtóságot viszonyát, amely soha nem keresi a poént, csak egyszerűen derűs és tiszta szívvel közelít témájához.

A ráeszmélés kényelmetlen helyzetükre ekkor már kései volt, utazási engedélyt egyelőre nem kaptak, így az Issy d'Evêque-i vendégeskedésük alaposan meghosszabbodott. Rippl-Rónai persze ceruzával, krétával vagy ecsettel a kezében töltötte az időt, környezetének és a kis burgundiai falunak örök emléket állítva. Látjuk a gyülekező, piros-barettes francia katonák laza csoportját kisméretű, impresszionisztikus jellegű pasztellképen mutatva (2. kép), – Genthon István szavaival – hogy „*Rippl-Rónai számára a háború kezdete nem volt egyéb a vizuális élmények őserdei sokaságánál.*” /1/ Portréfestészetének egyik kiemelkedő darabját is ekkor készítette, az éppen a bevonulásra készülődő Laurent-ról, Anella bátyjáról. (3. kép)

Két hónap telt el e nem várt módon, míg belügmüniszteri utasítással a család vonatra szállhatott: Mâconban kellett jelentkezniük. Csak itt tisztázódott bennük, hogy lényegében internáltként kezelik őket. Rippl-Rónainak minden este jelentkeznie kellett a prefektúrán, – az egyetlen könnyebbség, amit sikerült elérniük, hogy nem tömegszálláson, hanem önköltséges módon egy kis egyszerű hotelben szállhattak meg, a Hotel Genève-ben /2/. (4. kép) Az internálás még mindig nem legkellemetlenebb része /3/ itt Mâconban több mint három hónapig tartott.

4. Régi levelezőlap a Hotel Genève-ről,
Rippl-Rónaiék máconi szálláshelyéről

3. Rippl-Rónai József: Egy francia katona. 1914.
Magántulajdon

A téma.

Kilátás a Hotel Genève-ből

E három mâconi hónapra kell most figyelniünk és messzemenő következtetéseket levonnunk elsősorban abból a tényből, hogy Rippl-Rónai számtalan rajzot, (5. kép) és több, egészen kiváló, olajképet hozott létre e lelkileg nyilván nyomasztó időszak alatt. Lázár Béla 1915-ben, Rippl-Rónai háborús rajzai és festményei Ernst Múzeum-beli kiállításának katalógus előszavában „gazdag napló”-nak nevezi a látottakat. Valóban megrendítő figyelni az életmentés, az eseményeken való uralkodás vágyából fakadó zseniális módszert, amit annyi kiemelkedő, nehéz helyzetbe került – ember alkalmazott, – gondoljunk bármely művészeti ágra! Az ellenséges világ, ha átjut a művészi interpretáció szűrőjén, kezesebbé válik.

Rippl-Rónai Mâconban mindenképp előtt hétköznapi életét próbálta homogenizálni a közeggel, amelybe került. Vásárolt magának francia munkások által hordott ruhákat, hogy jöttében-keltében, kíváncsiságában semmiképp se tűnjék fél senkinek. A politikai események mind színekben, mind szituációkban a szokványostól annyira eltérő színpadot építettek köré, hogy festői ösztönei nem akármilyen vizuális ingerekkel tölthetők. De még csak ki sem kellett lépnie a Hotel Genève-ből. Anella, aki mindvégig segítségére volt nevelőapjának, hogy könnyítse franciaországi helyzetét, a már említett 1915-ös kiállítás katalógusát hosszú bevezetővel látta el, ebből idézek most. „Életemben ennyi katonát együtt nem is láttam! Minden héten kétszer-háromszor is volt „départ” (indulás) a harctérre. Az ablakunkból nézhettük őket, amikor dob- és kürtszóval a vonathoz masíroztak. Lelkesedéssel, harcias jókedvvel indultak a szegény fiúk, elül muzsika, azután jöttek a katonák felvirágozva. Sokan a puskájukon óriási csokrot vittek, a szeretteiktől kapták. Az út szélén álltak a rokonok,

5. Rippl-Rónai József: Utca. 1914.
Magyar Nemzeti Galéria

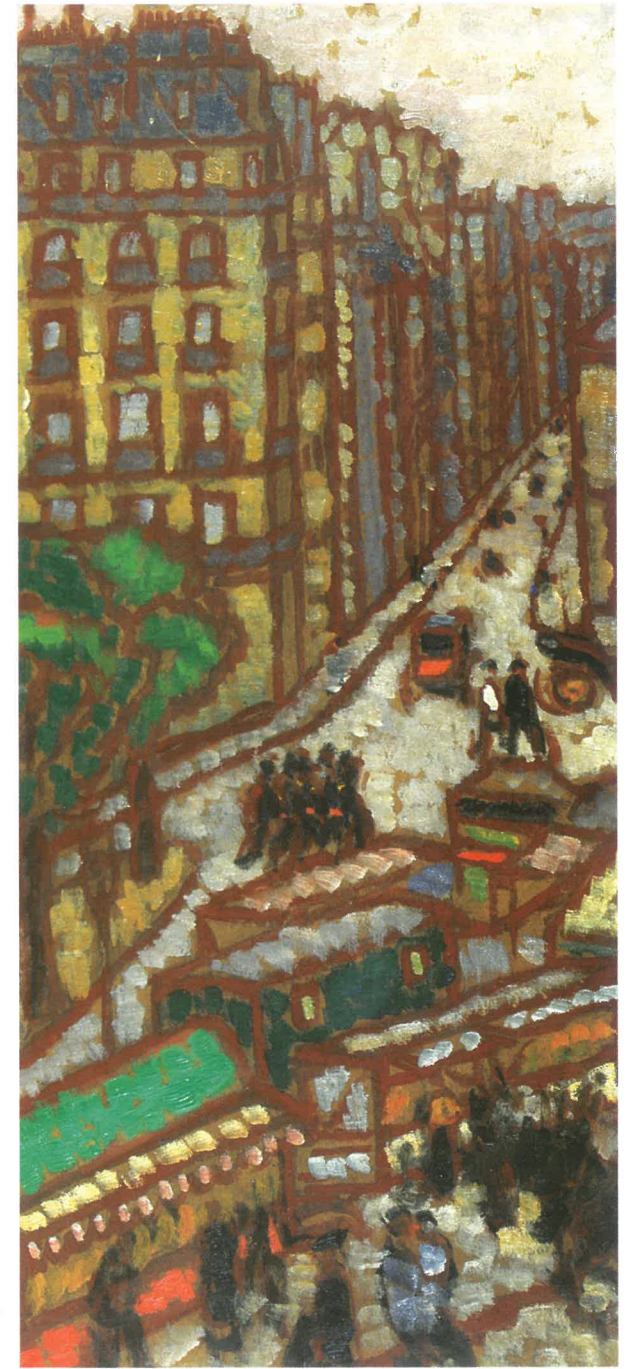

6. Rippl-Rónai József: Városi forgatag. 1914.
Magántulajdon

ismerősök és többször láttuk, hogy egy-egy katona kiszaladt a sorból, talán hogy utoljára búcsúzzék övéitől.”

Rippl-Rónai szívesen festett mozgalmas utcaképeket, – a párizsi forgalom megörökítése az akkor Budapestre arra tévedt művész számára érdekes kihívás volt. Amint már említettük, 1914-es útjuk során majd egy teljes hónapig Párizsban tartózkodtak. A művész akkor festette azt a mindaddig „rejtőzködő kincset”, amelyet a Mű-Terem Galéria 2004. őszen állított ki /4/. Noha a *Városi forgatag* (6. kép) és az analizálandó képünk készülése között eltelt kb. öt hónap, mégis annyi festői jellegzetességgel szolgál a látkép, hogy talán célravezetőbb innen elindulnunk. Borús, hűvös júliusi nap van Párizsban, nagy valószínűséggel vasárnap, hiszen a körhinta előtt zsúfolódik a nép. Mintha mindent és mindenkit az utcára parancsolt volna valami titkos izgalom, aminek megjelenítéséhez Rippl-Rónai stílusa nemcsak hogy alkalmas volt, de tökéletesen alkalmas. Vajon azért érzékeljük-e úgy, hogy feszült izgalommal telített a kép, mert mi tudjuk, hogy mi következett napokon belül? Vagy valóban megjelenítődik az emberek kirajzásában, a villamosok, autók és konfliktusok bonyolult forgatagában a szabadság, a még épp biztonságos élet utolsó percig való kiélésének vágya? Ha ez így van, márpedig a képet nézve nem tudom nem elfogadni ezt a hipotézist, valami nagyon érdekes és a művészet erejét fényesen megjelenítő konklúziót kell leszűrniünk: a festő, a művész pontosan tudta, mi következik, csak maga az ember elhárította ezt a nem-szeretem jóslatot. Egy szakasz katonát is látunk a kép baloldalán masírozni. Olyan ez a kis jelenet, mint egy karmesteri „felütés” a következő pillanatban megszólaló fanfárok dübörgő hangja előtt. (7. kép)

7. Rippl-Rónai József: Városi forgatag. 1914. (részlet)
Magántulajdon

A stílus forrása és alkalmassága

Rippl-Rónai művészi munkásságában több stíluskor-szak különíthető el egymástól, mindegyiknek meg-vannak a jól felismerhető jellegzetességei. A *Menetelő francia katonák* című képet analizálva felmerül, hogy hogyan lehetett volna az ebben sűrített monda-nivalót a művész „fekete korszakának”, vagy az un. „intérier-korszakának” stílus eszközeivel kifejezni. Egyértelmű a válasz: sehogy. A témát persze meg lehetett volna festeni bárhogy, csak a képünkben ki-bontakozó jelentés kapott volna merőben más ér-telmet. Amit Rippl-Rónai e kép érzelmi telítettségét tekintve ekkor és itt mond el, azt csak ezekkel a stílus-eszközökkel lehetett ilyen szinten elmondani. Ehhez művészi szempontból igen sok körülmény szeren-csés összjátékára volt szükség.

Akárhogy is próbálkozunk választott tárgyunkra koncentrálni, 1906-ig vissza kell hátrálnunk az időben. Az 1906-ban, a Könyves Kálmán Szalonban rendezett gyűjteményes Rippl-Rónai kiállítás erkölcsi és anyagi sikere a művész számára egy új életformát és egy új stílust is generált. 1908-ban, a kaposvári Róma dom-bon megvette új családi házát és birtokát, Budapes-ten műtermet bérelt és a művészi élet egyik legismer-tebb alakjává vált. A biztonságos lét már 1907-ben el-kezdte műveinek stílusán is éreztetni hatását. Persze minden művész új stílusát hatások is bátyázzák, az új építmény mások által már kipróbált alapokra kerül.

Az 1905-1912 közötti évek Európa-szerte a stí-lusmegújulások kora volt. A posztimpreszionizmus zseniális nagymestereinek életművéből leszűrhető tanulságok egyszerre felizzították Nyugat-Európa fia-tal művészeinek látásmódját. Gauguin sík felületei, kontúrozása és tiszta színei, Van Gogh expresz-szivitása és ecsetkezelése (8. kép), Seurat dinamiz-musa a francia Fauve-októl a német expresszioniz-musig, a norvég Munchtól az osztrák Kokoschkáig

8. Van Gogh: A vízmosás, 1889. Rijksmuseum, Kröller-Möller, Otterlo

9. Maurice Vlaminck: Derain arcképe. 1905. Franciaországi magántulajdon

fantasztikus diadalmenetet futott be. (A Cézanne mű-vészetéből adódó tanulságokat leginkább majd a kubista művészek szívják magukba.) A Fauve-ok (Vadak) – zászlójukon Matisse képlékeny, de mindig a modernebb irányba forduló művészetével – az 1900-as évek elején csoportba tömörülnek és rendre nyíl-nak kiállításuk Párizsban. Magyar Fauve-jaink, Czó-bel Béla és Márffy Ödön, már 1905-ben, illetve 1906-ban részt vesznek a Salon d'Automne kiállításán. Czóbel 1906-ban meg is érkezik Nagybányára pöty-työs, erősen kontúrozott képeivel, amelyeknek hatá-sát Nagybányától távol, először Rippl-Rónai 1907-es képeiben láthatjuk rezonálni.

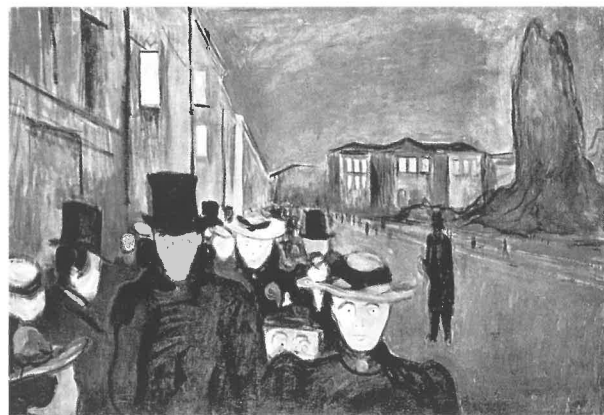
Rippl-Rónai képei tehát 1907-től mutatják először azokat a stílusjegyeket, amelyeket a *Menetelő francia katonák* című képünkről is leolvashatunk. Optikailag itt is lényegében az történik, hogy vastag, vibráló sötét kontúrok közé szorítja a színes nagy pöttyöket, ame-lyek e kontúrokon belül széles ecsettel felvitt formák-ká állnak össze. E pöttyök az évek multával képein egyre önállóbb életet élnek, egymással alig tartanak kontaktust, a felület egyre mozgalmasabb. /5/ A szí-nek a tubusból egyenesen felvitt tiszta színek.

Rippl-Rónai e harsogó, vidám, dekoratív, pöttyös képeivel aratta legnagyobb sikereit. Színei megvá-lasztásában sokat tanult a Fauve-októl, azonban volt valami, amiben ő évek hosszú során át nem követte őket, – nyilván személyiségének jellegzetességei és a magyar művészet más irányú probléma megközelíté-si gyakorlata okán. A Fauve-oknál, de tágabban, az európai expresszionista festőknél a színek nem első-sorban a fényintenzitásának hordozói, hanem súlyos mondanivalótól terheltek. Matisse ezt úgy fejezi ki, hogy „a szín akkor éri csak el teljes kifejezőerejét...ha a művész érzelmi intenzitásának megfelel.” /6/ Vagy: „Rábíztuk magunkat a színre, segítségével érzel-meinket... fejezhettük ki.” /7/

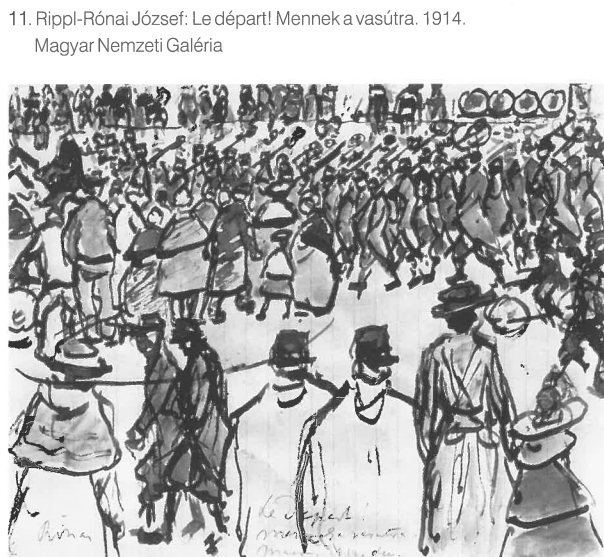
Amikor Rippl-Rónai hosszabb magyarországi tar-

tózkodás után 1910 áprilisának második felében útra kelt feleségével, – beutazták Németországot, hosszabban időztek Párizsban és Burgundiában, majd egy szűk hónap után Svájcban és Bécsben át tértek haza. Feltérképezve ennek az utazásnak pontos idejét és helyszíneit, megállapíthatjuk, hogy mindazt, ami az 1910-es évben művészileg fontos volt azt láthatta, és mint tudjuk, látta is, beleértve Párizsban Bernheimnél Matisse-t, a Salon des Indépendants-ban Vlaminckot, (9. kép) Munch-ot, Drezdában a "Brücke" művészeit, a német expresszionizmust. Azt kell mondanunk, hogy az 1910 utáni képei magukon viselik ezt az őt ért brutális optikai élményt, amelyben útja során része volt. Leginkább a színek intenzitásában tudjuk lemérni a hatást, és igen pontosan fogalmaz, amikor az 1911-ben megjelent Emlékezéseiben műveit dekoratívnak nevezi és művészi "receptjüket" világosan, minden belemagyarázástól mentesen írja le: „...néhány ilyen stílusú képem...friss, tiszta, erőteljes faktúrával van ... festve. – A színharsogást nyilván mai kedélyhangulatom követeli tőlem.” /8/. Az 1910-es évek elején festett képei láttán hiányérzetünk csak akkor keletkezne, ha érzelmi intenzitásukban, expresszivitásukban is ugyanezt a közlési kényszert, extatikus kisugárzást (10. kép) kérnénk számon tőlük, mint amire formai tekintetben a művész már oly nagyszerűen elkötelezte magát. Úgy látjuk, ahhoz, hogy az expresszivitás megérintse, Rippl-Rónainak stílárisan még egy – neki talán az előbbieknél is többet mondó – művészi élményre volt szüksége. Bár analizálandó képünk tematikája miatt ez nem annyira szembeötlő, mégis kétségtelen Rippl-Rónai vonzódása Kokoschka műveihez /9/.

A képünk készüléseinek évében, 1914 februárjában festett Riccardo Vines Roda zongoraművész képmásában /10/, amelyet Rippl-Rónai 1915-ben éppen háborús képeinek kiállításán mutatott be, válik egyértelművé ez a – időben egyébként szűk keresztmetszetű – hatás.

10. Edvard Munch: Tavasz este az oslói Karl-Johan utcán. 1892. Bergen, Billedgalleri

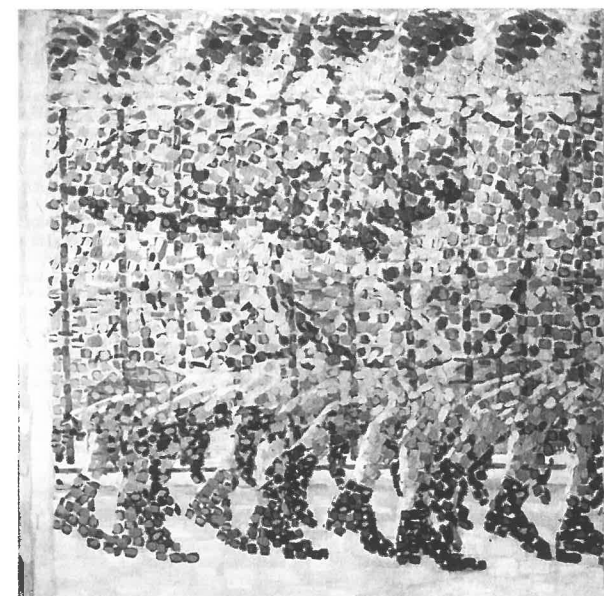

11. Rippl-Rónai József: Le départ! Mennek a vasútra. 1914. Magyar Nemzeti Galéria

Az expresszív kifejezés, mint a szorongás leküzdésének gyógymódja

Az 1914-es franciaországi út ideje alatt kitört háború okozta szorongás, a művész csapdahelyzete, család-, illetve jövőféltése egyértelműen beépült képünk festői szövetébe. Művésznünk tehát Mâconban van, egy kis olcsó szállodában és a nyitott ablakból láttak felkorbácsolják érzéseit és érzelmeit. Előbb tuszal és akvarellal rögzíti a témát (11. kép), majd e lapot kifejezőnek érzi és beelátja már az olajvariáns elkészítésének szükségességét.

Mindaddig e képről, a hozzávezető körülményekről és stílusról beszéltünk, majd utóbb arról az érzelmi gyúanyagról, amely a Rippl-Rónai oeuvre-ben oly sajátos helyét jelöli ki a képnek. A legzsúfoltabb, a legtöbb szereplőt felvonultató kompozícióját látjuk a művésznünk. Legelől a középpontban a felénk forduló tisztek és a nekünk háttal álló nézelődők képi egyensúlyt biztosító elrendezése miatt elvben a tökéletes szimmetria megvalósulásának látszata kél. De ha elmerülünk a kép piros-sisakosainak extrém módon zsúfolt ábrázolásában, mintha ütemes dobpergést hallanánk, az egyszerre csattanó bakancsok vészjósló ritmusát, – a tömeg által sugallt fenyegetettség, a halálközelség víziója mind-mind tudatunkat elöntő felismeréssé válik. A kép drámai szuggesztivitása, a teljes képteret kitöltő célzott mozgalmasság az oeuvre-ben társtalan. A mozgás, a zaj ilyen egyértelmű megjelenítése az 1910-es évek elején az akkor éppen igen modernnek számító futurista törekvéseket juttatja eszünkbe. Umberto Boccioni például ezt írta A város bejön a szobába című képéhez: „...uralkodó érzése az, amely egy ablak kinyitásának élménykor keletkezik: az egész élet, az utca zaja a külső tárgyakkal és a valósággal egyszerre tör be kintről. A festő nem korlátozhatja magát arra, amit az ablak szűk

12. Giacomo Balla: Erkélyen szaladó kislány. 1912. Milano, Civica Galleria

keretein keresztül lát, mint egy fényképész, hanem megjeleníti mindazt, amit...láthatna.” De egyszerű futurista példaként idézhetjük Giacomo Balla képét az idősíkok montázsának kifejezőjeként. (12. kép) Rippl-Rónai műve mesterien jeleníti meg a múlt-jelen-jövő eszmei síkon zajló turbulenciáját anélkül, hogy a futurista manifesztum téziseit elemezte volna magában. Ő egyszerűen egy modern és nagyszerű képet festett.

Bernáth Mária

Jegyzetek:

1. Genthon István: Rippl-Rónai József. Budapest, 1958. 32.
2. A hotel korabeli fotóját Plesnivy Edit közli az Irodalomban említett 1998-as katalógusban. 159.
3. Mâconból a Rippl-családnak a Le Puy melletti chartreus-i kolostorban létesített internálótáborban jelöltek ki tartózkodási helyet, – Lazarine és Anella önként követték a művészt, – míg végre újabb két hónap után 1915. február 28-án Svájc felé szabdultak.
4. Rippl-Rónai József: Városi forgatag. 1914. A magyar festészet rejtőzködő csodái. Válogatás magyar magángyűjteményekből. I. Mű-Terem Galéria, Budapest, 2004. 234-235. A képet a katalógusban Andorka Júlia elemezte.
5. Gergely Mariann: Kései elégtétel. Rippl-Rónai József vitatott "pöttyös" korszaka című tanulmányában a nonfigurativitás irányába megtett művészi gesztusként értékeli a festő késői pettyes képeinek egyes megoldásait. In: az Irodalomban szereplő 1998-as katalógus 81-90.
6. Idézi Werner Hofmann: A modern művészet alapjai. Budapest, 1974. 208.
7. U.o.
8. Rippl-Rónai József Emlékezései. Budapest, 1957. 63.
9. Gáspár Ferenc bravúros kutatása tárta fel, hogy Rippl-Rónai 1912 januárjában ismerkedhetett meg Kokoschka expresszív műveivel a Művészház osztrák művészeket felvonultató kiállításán. (Kokoschka művei, katalóguson kívül) Lásd: Gáspár Ferenc: Együtt a fronton. Rippl-Rónai és Oscar Kokoschka kapcsolata. 1916. Somogyi Múzeumok Közleményei XIV. Kaposvár, 2000. 466.
10. Lásd a kép analízisét: Bernáth Mária: Riccardo Vines Roda zongoraművész képmása. In: az Irodalomban szereplő 1998-as katalógus 119.

Irodalom:

- Lázár Béla: Rippl-Rónai József háborús rajzai. In: Rippl-Rónai József háborús festményeinek és rajzainak kiállítása. Katalógus. Ernst Múzeum, 1915.
- Paris Anella: A művész internálótásának története. U.o.
- Elek Artur: Rippl-Rónai József kiállítása. Az Újság, 1915. szeptember 19.
- Szabadi Judit: Így élt Rippl-Rónai József. Budapest, 1990. 221.
- Paris Anella: Az 1914-es francia utunk és az internálás. In: Horváth János: Rippl-Rónai Emlékkönyv. Kaposvár, 1995. 64-76.
- Genthon István: Rippl-Rónai kéziratos oeuvre-katalógusa. MTA MKCS C-I. 36/2731
- Szücs György: Menetelő francia katonák. In: Rippl-Rónai József gyűjteményes kiállításának katalógusa. (Szerkesztette: Bernáth Mária, Nagy Ildikó.) Magyar Nemzeti Galéria, 1998. 112. képhez. Szücs György analízise található még: József Rippl-Rónai. Ein Ungar in Paris. Katalógus. Frankfurt, 1999. 50. képhez és József Rippl-Rónai. Le Nabi hongrois. Katalógus. Paris, 1999. 90. képhez.